

Сорочан В.О.,

*аспірант кафедри міжнародної економіки та туризму,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ

Анотація. У статті на основі аналізу науково-методичної літератури розглянуто теоретичні підходи щодо визначення поняття «промисловий туризм» та «індустріальний туризм» з погляду закордонних та вітчизняних авторів. Висвітлено основні положення наукової дискусії серед вчених стосовно промислового та індустріального туризму. Визначено етимологію термінів та сутність ключових понять. Надано змістовну характеристику промислового туризму.

Ключові слова: промисловий туризм, індустріальний туризм, промисловість, індустрія.

Постановка проблеми. Формування промислового туризму як виду відпочинку почалося ще у XV ст., а першим об'єктом у світі, відкритим для гостей, стала соляна шахта у польському місті Величка. Її почали показувати привілейованим особам у пізнавальних цілях. Але тільки починаючи з XIX ст. можна говорити про його розвиток у сучасному розумінні. Своєї популярності промисловий туризм набув в другій половині 60-х років XX ст., тоді ж і став об'єктом дослідження багатьох наукових вчених, як зарубіжних, так і національних. Авторами розглядаються різні питання щодо розвитку промислового туризму, формування ринку туристичних послуг на промислових територіях, визначення класифікації об'єктів промислового туризму. Однак нерідко в науковій літературі під визначенням промислового туризму вживається термін «індустріальний туризм». Таким чином, важливого значення набуває питання, що полягає у визначенні етимології цих термінів та сутності ключових понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у розвиток теорії промислового туризму внесли праці зарубіжних вчених А. Отгаара, Д. Маккенел, Е. Інскір, Р. Прентіс, Дж. Шварбрук, Р. Ялі та ін. [1–6]. В Україні теоретичним обґрунтуванням промислового туризму займаються О. Бейдик, Ю. Тютюнник, О. Афанасьєв, В. Данильчук, В. Кулеш та ін. [7–11]. Так, серед авторів, які в своїх працях вживають термін «індустріальний туризм» та висвітлюють теоретичні аспекти та альтернативи розвитку цього виду туризму, слід відзначити В. Пацюк, Л. Божко, Т. Казакова, М. Зав'ялова [12–16].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує значна кількість праць, присвячених дослідженню промислового та індустріального туризму. Це пов'язано з тим, що думки авторів щодо визначення сутності цих двох понять поділилися. Деякі вважають, що промисловий та індустріальний туризм – тотожні [1–12; 14–16], і згадують їх у своїх працях як синоніми; інші вважають, що промисловий та індустріальний туризм є самостійними видами туризму [13; 17–20]. Такі положення породжують дискусії серед вчених. Ми спробували визначити походження термінів «промисловий туризм» та «індустріальний туризм», їх змістовну характеристику.

Мета статті полягає в уточненні понять «промисловий туризм» та «індустріальний туризм» на основі поглибленого аналізу літературних джерел, а також у змістовній характеристиці промислового та індустріального туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дискусія навколо використання і визначення термінів «промисловий туризм» та/чи «індустріальний туризм» не нова. Так, серед зарубіжних вчених Р. Прентіс вживає термін «промисловий туризм» та визначає його як «подорож до туристських визначних пам'яток, які включають в себе елементи промисловості, і стосується основного виробництва, наприклад, ферми, молочні ферми, виноградники, гірничодобувна промисловість; центри ремесла і ремісничі майстерні, а також заводи, пивоварні і винокурні; транспорт [2]. Туризмознавець П. Ялі описує промисловий туризм як презентацію «сучасних виробничих процесів» [6, с. 142], в той час як Т. Додд і В. Біджотті описують промисловий туризм як «візити споживачів до місць виробничого процесу та можуть включати навчальні екскурсії, дегустацію продукції, яка виробляється» [21, с. 47].

Інші автори використовували різні терміни для опису аспектів промислового туризму: «різновид аграрного туризму... підприємство, яке прагне залучати відвідувачів для придбання сільськогосподарської продукції, виробленої підприємством» [22, с. 18]; «відвідування виноградників, виноробень, винних фестивалів та шоу» [23, с. 269]; «екскурсії до банків, телефонних компаній, промислових заводів» [24, с. 36]; «процес спостереження і розуміння діяльності інших людей на робочих місцях» [25, с. 517]; «відвідування робочих заводів, можливість побачити промисловість в дії» [5, с. 51].

Серед вітчизняних вчених одним із перших використовує термін «промисловий» туризм М. Крачило [17]. Автор запропонував власну класифікацію туризму, в якій промисловий туризм представив як відокремлений вид туризму, пов'язаний із відвідуванням регіонів, де поширені та зберігаються місцевим населенням певні народні промисли – різьба по дереву, гончарство, килимарство, лозоплетіння тощо.

На думку Т.А. Казакової, термін «індустріальний туризм» рідше вживається, використовується як синонім терміну «промисловий туризм» [15]. Автор вважає, що індустріальний туризм – це не самостійний вид, а лише інша назва «промислового туризму».

Таку думку поділяють В.С. Пацюк та М.В. Зав'ялова. Так, В.С. Пацюк під промисловим (індустріальним) туризмом пропонує розуміти «вид туризму, сконцентрованого в промислових районах, який має на меті вивчення індустріальних ландшафтів, ознайомлення із зразками індустріальної архітектури, відвідування діючих виробничих підприємств з метою задоволення пізнавальних, професійних, ділових цілей» [12]. Разом з тим автор надає приклади підприємств важкої промисловості як об'єктів промислового туризму.

У своїй роботі «Індустріальний туризм: регіональний аспект», М.В. Зав'ялова ототожнює промисловий та індустріальний туризм та визначає як організацію регулярних туристичних турів на діючі (або ті, що колись діяли) промислові підприємства з метою задоволення пізнавальних, професійних, ділових інтересів [16].

Але погляди авторів щодо визначення понять промислового та індустріального туризму розділились. Так, російський вчений В. Запарій дає таке визначення: «Індустріальний туризм (від англ. urban exploration – міське дослідження) – це дослідження забутої або забороненої частини людської цивілізації» [27]. На думку автора, індустріальний туризм – це сучасний напрям туризму, що полягає у дослідженні промислових територій, інженерних споруд, будівель виробничого або спеціального призначення, а також інших покинутих або покинутих довгий час споруд [27].

Ю.М. Зуєва зазначає, що дуже велику роль в популярності цього виду туризму зіграв у 2007 р. вихід комп'ютерної гри S. T. A. L. K. E. R. [28].

Отже, постає питання у визначенні етимології термінів та визначенні сутності промислового та індустріального туризму.

Перший термін – «промисловий туризм». Своїй появі завдячує вихідному терміну «промисловість». Сутнісне наповнення його полягає в наступному: видобутий, отриманий яким-небудь промислом, що походить від дієслова «промишляти», який мав значення «жити, здобувати хліб і все потрібне, займатися чим-небудь як засобом життя. Промишляти землеробством, торгівлею. Промишляти візництвом, жити і наживатися цим, як промислом, ремеслом; шукати, займатись пошуком, з якої-небудь потреби» [30]. Сьогодні слово «промисловість» зафіксовано нормативними словниками в широкому значенні: галузь народного господарства, що займається виробництвом засобів виробництва і предметів споживання, а також видобутком природних багатств [31]; індустрія, група галузей народного господарства, пов'язана з видобутком і переробкою сировини для народногосподарських потреб, розвитком виробництва і споживання [32]; господарська діяльність людини, спрямована на створення, обробку і переміщення матеріальних благ або цінностей;

сукупність підприємств (заводів, фабрик, рудників, шахт, електростанцій), зайнятих виробництвом знарядь праці (як для інших галузей народного господарства, так і для самої промисловості), видобутком сировини, матеріалів, палива, виробництвом енергії і подальшою обробкою продуктів, отриманих або виготовлених в промисловості, у сільському господарстві – виробництвом споживчих товарів [32]; сукупність галузей, пов'язаних з виробництвом товарів і наданням послуг [35]; включає обробку промисловість і торгівлю [36]; *застар.* «промисел, ремесло» [32].

Однак, заглянувши у словники, виявляємо однокорінність слів «промисел» та «промисловість», тобто дефініція «промисловість» вийшла з дефініції «промисел» або додаткові традиційні заняття населення (домашні промисли та ремесла), не пов'язані з основною виробничою діяльністю (землеробством, скотарством). До традиційних домашніх промислів і ремесел етнографи відносять: обробку вовни та волокна (льону, конопель) – ткацтво тканин, килимів; деревообробку (бондарство, стельмаство, теслярство, столярство, різьблення, плетіння); гончарство, гутництво, обробку каменю та металу (ковальство), шкіри та рогу. Додатковими видами виробничої діяльності в традиційному господарюванні є мисливство, рибальство, бджільництво, а додатковими промислами – лісові, такі як збиральництво (збирання ягід, грибів, горіхів, лікарських рослин), виготовлення поташу, викурювання смоли та вигонка дьогтю, а також видобування селітри, солі, виготовлення свічок, паперу [37]. Тобто термін «промисловість» відбиває етап переростання ремісництва, промислів у окремий вид діяльності – галузь промисловості.

Отже, є очевидним, що до ресурсної бази промислового туризму відносять аграрні форми природокористування, аграрні поселення, створювані в результаті аграрного природокористування культурні ландшафти, промислові міста та селища, а також галузеві заводи та фабрики, транспортні об'єкти та ін.

Але в літературі останнім часом досить часто почали використовувати термін «індустріальний туризм» як альтернативу терміну «промисловий туризм». Отже, з'ясуємо походження терміну «індустріальний туризм».

Таблиця 1

Змістовна характеристика промислового (індустріального туризму)

Основні класифікаційні ознаки		Вид туризму			
		Промисловий (індустріальний)			
I	Тип організації відпочинку	груповий	індивідуальний	сімейний	
II	Регіон відпочинку	національний		міжнародний	
III	Ринок	внутрішній		міжнародний	
IV	Форма організації	за участю туристичного підприємства			самодіяльний
V	Час проведення	Цілорічний			
VI	Ціль	пізнавальна	естетична	професійні та ділові інтереси	дослідницькі задоволення
VII	Вік	молодіжний	дитячий		середній
VIII	Транспорт	автобусний	залізничний	пішохідний	
IX	Основні ресурси	діючі (або ті, що діяли) виробничі підприємства	промислові ландшафти	агропромислові комплекси, селища	транспортні вузли та ін.
X	Мобільність пересування	Активний			
XI	Форми роботи	тури		екскурсії	

Джерело: розроблено автором

Даний термін походить від терміну «індустрія». В українській мові слово «індустрія» є запозиченим. Індустрія (від франц. industrie – старанність), яким спочатку називали майстерність, працьовитість, мистецтво в промислах, робота ручна реміснична, фабрична, а потім вже й промисловість [31–32; 34]; фабрично-заводська промисловість із машинною технікою [38]; сфера діяльності, сектор економіки, що включає в себе виробництво (промисловість), збут товарів якогось роду (в тому числі і послуг як товару), відповідні сектори і споживчу аудиторію [39]. Отже, єдиний зміст поняття індустрії становить промисловість. Таким чином, вживання терміну «індустріальний туризм» замість «промисловий туризм» є доцільним.

Так, термін «індустріальний туризм» більш вживаний на Заході. У деяких випадках це тільки різниця в мові: industrietourismus (німецька), tourisme industriel (французька), industrieel toerisme (голландська), turismo industrial (іспанська), tourisme industriale (італійська) і т. д.

Щоб визначитись із сутністю промислового (індустріального) туризму, слід спиратися на класифікацію, його специфіку (табл. 1).

За типом організації відпочинку подорожі промислового туризму можуть бути групові (від 7 до 15 осіб), індивідуальні та сімейні. За регіональною ознакою може бути як національним (подорожі туристів в межах країни), так і міжнародним (подорожі туристів за межі своєї країни). Вікові категорії туристів в промисловому туризмі не обмежені. Від віку учасників подорожі він може бути дитячим, молодіжним та дорослим. Зрозуміло, що при цьому методика реалізації програм турів в промисловому туризмі може істотно коліватись.

Різниця у мотивах людей до участі у турах і зумовлює орієнтацію промислового туризму у наступних напрямках як: пізнавальний (ознайомлення зі структурою, генезисом, розвитком, екологічним станом та ін. промислових ландшафтів в наукових і навчальних цілях), естетична (знайомство зі стародавніми та сучасними промисловими об'єктами), діловий або професійний (проведення екскурсій під час роботи спеціалізованих наукових форумів – тут кількість ділових туристів може одночасно сягати до 100 осіб), дослідницька (спостереження за виробничими процесами, промисловими ландшафтами та іншими об'єктами). В залежності від способів пересування, транспортних засобів, якими користуються туристи, промисловий туризм поділяється нами на такі види: автобусний і залізничний (використовується як допоміжний по доставці туристів до регіону та місця екскурсії, пішохідний (пішохідне пересування під час екскурсій або пішохідного туристичного походу по промисловим ландшафтам). Таким чином, в залежності від рівня мобільності та способу пересування є комплексним – як активним. Основною формою реалізації більшості напрямів є тури та екскурсії. Усі подорожі в промисловому туризмі здійснюються за певними маршрутами, що організуються спеціалістами туристичних підприємств або самодіяльно (самими туристами).

Висновки. Визначення етимології промислового та індустріального туризму підтверджує положення авторів, які вважають що індустріальний та промисловий туризм – тотожні. Пояснюється це однаковим змістом понять «промисловість» й «індустрія». У майбутньому використання терміну «індустріальний туризм» заперечити неможливо, але необхідне розуміння того, що це не самостійний вид туризму, а лише синонім промислового туризму. Наведена змістовна характеристика за основними класифікаційними ознаками розкриває сутність поняття промислового (індустріального) туризму, за якою про-

мисловий (індустріальний) туризм визначається як «переміщення людей з місця свого постійного мешкання в іншу місцевість у вільний час в цілях відвідування промислових об'єктів і супутніх з ними ландшафтів без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці; організація групових чи індивідуальних турів або екскурсій до промислових об'єктів з урахуванням мети подорожі, потреб та інтересів туристів».

Література:

1. Inskeep Edward (1991), *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Process*. New York: Van Nostrand Reinhold.
2. Prentice Richard (1993), *Tourism and Heritage Attractions*. London: Routledge.
3. Maccannel D. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class* / D. Maccannel. – New York: Schocken Books, 1976.
4. Otegaar A. *Industrial Tourism*. – Rotterdam, Erasmus univ, 2010. – P. 5.
5. Swarbrooke John. *The Development and Management of Visitor Attractions* / John Swarbrooke. – Oxford: Butterworth Heinemann, 1995.
6. Yale P. *From Tourist Attractions to Heritage Tourism*. Huntingdon and/or Yale, P. 1992. *Tourism in the UK*. Huntingdon, 1991.
7. Афанасьев О.С. Промисловий туризм на Дніпропетровщині: напрями, перспективи та досвід використання / О.С. Афанасьев // *Минуле, сучасне та майбутнє туризму Дніпропетровщини: матеріали обласної відкритої туристсько-красознавчої конференції*. – Дніпропетровськ: ДДЮЦМС, 2006. – С. 88–90.
8. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: КНУ, 2001. – 397 с.
9. Тютюнник Ю.Г. Охрана и заповедание индустриальных ландшафтов / Ю.Г. Тютюнник // *География и природные ресурсы*. – 2006. – № 2.
10. Кулеш В.Г. Перспективи розвитку промислового туризму в світі та Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kulesh2.htm.
11. Данильчук В.Ф. Социально-экономические аспекты управления промышленным туризмом в Донецкой области // *Вісник ДІТБ*. – 2010. – № 14. – С. 52–63.
12. Пацюк В.С. Індустріальний туризм і перспективи його розвитку в Україні / В.С. Пацюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/pacjuk2.htm.
13. Божко Л.Д. Роль індустріального туризму в інтенсифікації мобільності та гуманізації технологій в Україні / Л.Д. Божко // *Вісник НТУ «ХП»*. – 2014. – № 30 (1073). – С. 28–37.
14. Казаков В.Л., Казакова Т.А., Завальнюк О.Й. Техногенний туризм у системі природокористування / В.Л. Казаков, Т.А. Казакова, О.Й. Завальнюк // *Екологія і раціональне природокористування: зб. наук. праць Сумського держ. пед. ун-ту*. – 2006. – 244 с.
15. Казакова Т.А. Про питання до змісту техногенного (промислового та індустріального туризму) / Т.А. Казакова // *Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства: зб. тез міжвуз. наук. конф.* – Умань: УДАУ, 2009 – С. 79–81.
16. Зав'ялова М.В. Індустріальний туризм: регіональний аспект / М.В. Зав'ялова // *Ефективна економіка*. – 2015. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4066>.
17. Крачило М.П. *География туризма* / М.П. Крачило. – К.: Вища школа, 1987. – 208 с.
18. Кочухова Е.С. В поисках города-завода: актуализация индустриального наследия Екатеринбурга / Е.С. Кочухова // *Проект «Манчестер»: прошлое, настоящее и будущее индустриального города: сб. статей*; под ред. М.Ю. Тимофеева. – Иваново: Изд-во Иван. гос. ун-та, 2012. – С. 164–170.
19. Литовская М., Кропотов С. Три утопии Екатеринбурга-Свердловска: городское пространство и производство мечты / М. Литовская, С. Кропотов // *Уральская индустриальная биеннале современного искусства. Специальные проекты*; ред. К. Федорова, А. Щербенок. – Екатеринбург: Гос. центр соврем. искусства, 2010. – С. 42–58.

20. Макаров О.И. ART-Завод 2009 / О.И. Макаров // Музыка и время. – 2009. – № 11. – С. 54–58.
21. Dodd, Tim and Véronique Bigotte (1997), «Perceptual Differences Among Visitor Groups to Wineries» *Journal of Travel Research*, 35 (3), 46–51.
22. Cox, Linda J. and Morton Fox (1991), «Agriculturally Based Leisure Attractions», *Journal of Tourism Studies*, 2 (2), 18–27.
23. Macionis, Niki (1996), «Wine Tourism in Australia», in *Tourism Down Under II: Towards a More Sustainable Tourism*, Conference Proceedings, Geoff Kearsley, ed., pp. 264–286, Dunedin, New Zealand: Centre for Tourism, University of Otago.
24. MacCannell, Dean (1976), *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken Books.
25. McBoyle, Geoff (1994), «Industry's Contribution to Scottish Tourism: the Example of Malt Whisky Distilleries», in *Tourism: State of the Art*, Anthony V. Seaton, ed., pp. 517.-528. West Sussex, England: John Wiley and Sons Ltd.
26. Божко Л.Д. Индустриальный туризм як нова форма туристичної поведінки та практики / Л. Д. Божко. – С. 146–153.
27. Запарий В.В. Индустриальное наследие (к вопросу о понимании данной концепции в России и за рубежом) / В.В. Запарий // *Экономическая история: обзорное*. – М. : Издательство МГУ, 2007. – Вып. 13.– С. 211–212.
28. Зуева Ю. Индустриальный туризм и городские исследования / Ю. Зуева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : tourlib.net/statti_tourism/industrial_tourism.htm.
29. Таушканова А. Особенности организации развития индустриального туризма // А. Таушканова И. Гизатова // *Матеріали I Міжнародного науково-практичного форуму* ; редкол.: Я.В. Шрамко, В.Л. Казаков та ін. – Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 2013. – 228 с.
30. Даль В.И. Тлумачний словник живої великоросійської мови / В.И. Даль. – СПб. ; М., 1882. – Т. III. – С. 498.
31. Словарь Дмитриева Интернет словари [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/>.
32. Словари и Энциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovarslov.ru/slovar.html>.
33. Малый академический словарь / РАН, Ин-т лингвистич. исследований ; под ред. А.П. Евгеньевой ; 4-е изд., стер. – М. : Рус. яз. ; Полиграфресурсы, 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/0encyc.htm>.
34. Большой французско-русский и русско-французский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/fre_rus/37883/industrie.
35. Соглашение о сотрудничестве в области промышленности и создании Совета по промышленной политике государств – участников СНГ [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://www.conventions.ru/view_base.php?id=2020.
36. Конвенция МОТ № 26 Конвенция о создании процедуры установления минимальной заработной платы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.conventions.ru/view_base.php?id=222.
37. Наулко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф. та ін. Культура і побут населення України : [навч. посіб.] / [В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін.]. – К. : Либідь, 1991. – 230 с.
38. Словник української мови : в 11 т. Т. 4 / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – С. 28.
39. Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Индустрия>.

Сорочан В.О. Определение сущности промышленного туризма

Аннотация. В статье на основе анализа научно-методической литературы рассмотрены теоретические подходы относительно определения понятия «промышленный туризм» и «индустриальный туризм» с точки зрения зарубежных и отечественных авторов. Освещены основные положения научной дискуссии среди ученых относительно промышленного и индустриального туризма. Определена этимология терминов и сущность ключевых понятий. Представлена содержательная характеристика промышленного и туризма.

Ключевые слова: промышленный туризм, индустриальный туризм, промышленность, индустрия.

Sorochan V.O. Definition of industrial tourism concept

Summary. The paper discusses theoretical approaches of the terminology of industrial tourism on the base of the analysis of scientific-methodical literature from the point of view of foreign and domestic authors. The key provisions of discussion among scientists about industrial tourism are highlighted in the article. The etymology of the terms and nature of key concepts is determined. The characteristic of industrial tourism was given in the article.

Keywords: industrial tourism, industry.